

مدیریت تحصیلات تکمیلی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان:

**تحلیل فضاهای معابر شهری با تأکید بر مناسب سازی برای معلولان
و کم توانان جسمی و حرکتی (مطالعه موردی: مرکز شهر زابل)**

استاد راهنما:

دکتر اکبر کیانی

استاد مشاور:

دکتر غلامعلی خمر

تهیه و تدوین

الله نور ریگی

زمستان ۱۳۹۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خدای را که آغاز و فرجام کار جز به خواست و اراده‌ی او ممکن نگردد. تلاش خالصانه همه‌ی سرورانی را که یاریم دادند و از لطفشان بهره مند شدم ارج می‌نهم و از خداوند منان تمنای بهروزی برای ایشان دارم.

اکنون بر خود وظیفه می‌دانم که از استاد بزرگوار و فرزانه ام جناب آقای دکتر اکبر کیانی که در طول انجام این تحقیق از رهنمودهای علمی و عملی ارزشمندشان بهره‌مند شدم صمیمانه سپاسگزاری نمایم. همچنین از استاد مشاور گرانقدرم جناب آقای دکتر غلامعلی خمر به خاطر تجارب ارزنده شان کمال تشکر را دارم.

از داور محترم جناب آقای دکتر علیرضا شهبازی که با نظراتشان بر غنای این اثر افزودند سپاسگزارم.

از جناب آقای مهندس میثم بندانی نماینده محترم تحصیلات تکمیلی که با حضور خود به این جلسه رسمیت بخشیدند کمال تشکر و قدردانی را دارم.

در پایان از همراهی بی‌وقفه پدر و مادر و تمامی دوستان علی‌الخصوص همکلاسی‌های خوبم که در این راه مرا یاری رساندند، کمال تشکر را دارم.

چکیده

ایجاد بسترهای فضای کالبدی مناسب جهت استفاده همه اقشار جامعه از خدمات و امکانات عمومی به منظور تحرک و جابجایی بهتر انسان و دسترسی آسان تر در سطح شهر، جهت رشد و توسعه جوامع، امری ضروری است. ناتوانان جسمی، معلولان و جانبازان، بخشی از افراد جامعه هستند که همانند سایر افراد، نیازمند دسترسی و استفاده از امکانات و خدمات عمومی هستند اما اقدامات شایسته جهت مناسب سازی معابر که از مهم ترین کاربری های شهری جهت عبور و مرور معلولین و افراد کم توان می باشد صورت نگرفت است هدف از تحقیق حاضر، سنجش و ارزیابی مطلوبیت معابر با تأکید بر عبور و مرور معلولین در خیابان های بخش مرکزی شهر زابل از دیدگاه کارشناسان و معلولین و افراد کم توان می باشد اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق از طریق مشاهدات میدانی و پرسشنامه گردآوری شده و جهت پردازش اطلاعات از نرم افزارهای آماری، GIS و برای سنجش و رتبه بندی شاخص ها و گروه های مورد مطالعه از مدل تصمیم گیری چند معیار استفاده گردیده است. یافته های این پژوهش حاکی از آن است که ۷۵ درصد کارشناسان وضعیت معابر را نامناسب دانسته اند و همچنین از دیدگاه معلولان نامناسب بودن پله ها و عدم وجود سطح شیب دار (رمپ ها) در فضاها و اماکن ورودی و نامناسب بودن پیاده روها بیش ترین نارضایتی را داشته هستند و همچنین با بررسی وضعیت موجود با سرانه های استاندارد متعارف برنامه ریزی شهری نشان می دهد که در خیابان های بخش مرکزی شهر زابل مناسب سازی رعایت نشده است.

واژه های کلیدی: شهر زابل، فضاهای معابر شهری، معلولان، مناسب سازی، مرکز شهر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول:
	مقدمه و کلیات تحقیق
۲-۱-۱	مقدمه.....
۲-۱-۲	طرح مسأله و بیان تحقیق‌های اصلی.....
۲-۱-۳	ضرورت و اهمیت انجام تحقیق.....
۲-۱-۴	اهداف ویژه تحقیق.....
۲-۱-۵	فرضیه‌های تحقیق.....
۲-۱-۶	محدودیت موانع و تحقیق.....
۲-۱-۷	محدوده زمانی و مکانی تحقیق.....
۲-۱-۸	سابقه تحقیق.....
۲-۱-۸-۱	سابقه تحقیق خارجی.....
۲-۱-۸-۲	سابقه تحقیقات داخلی.....

فصل دوم:

مبانی نظری تحقیق

۲-۱	پیش‌درآمد.....
۲-۲	تعاریف و مفاهیم.....
۲-۳	تعریف فضای شهری.....
۲-۴	فضایی عمومی شهری.....
۲-۵	ماهیت و کارکردهای فضاهای عمومی شهری.....
۲-۶	طراحی شهری.....
۲-۷	هدف طراحی شهری.....
۲-۸	مناسب‌سازی.....
۲-۹	مناسب‌سازی فضاهای شهری.....
۲-۱۰	اهداف و الزامات عمومی مناسب‌سازی.....
۲-۱۱	برنامه‌ریزی شهری.....
۲-۱۲	هدف اصلی برنامه‌ریزی شهری.....
۲-۱۳	برنامه‌ریزی شهری برای معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی.....
۲-۱۴	برنامه‌ریزی حمایتی از معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی.....
۲-۱۵	معلولیت و کم‌توانان جسمی - حرکتی.....
۲-۱۶	حقوق بشر، ناتوانی و معلولیت.....
۲-۱۷	معلولیت و ناتوان.....
۲-۱۸	تفاوت معلولیت و ناتوانان.....
۲-۱۹	فرصت برابری برای معلولان و افراد کم‌توان جسمی - حرکتی.....
۲-۲۰	مفهوم معابر شهری.....

۳۲	۲-۲۱- معابر در دسترس.....
۳۳	جمع بندی.....

فصل سوم:

مواد و روش ها

۳۵	۳-۱- پیش درآمد.....
۳۵	۳-۲- محدود مورد مطالعه.....
۳۸	۳-۳- ویژگی های جغرافیایی طبیعی شهر زابل.....
۳۸	۳-۳-۱- ویژگی های جغرافیایی طبیعی شهر زابل.....
۳۹	۳-۳-۲- اقلیم منطقه.....
۳۹	۳-۳-۳- باد منطقه.....
۴۰	۳-۳-۴- بارندگی منطقه.....
۴۱	۳-۳-۵- دما.....
۴۱	۳-۳-۶- ویژگی های کالبدی فیزیکی شهر زابل با توجه به اقلیم.....
۴۱	۳-۴- ویژگی های جغرافیای انسانی.....
۴۲	۳-۴-۱- جمعیت و جنسیت.....
۴۲	۳-۴-۲- سطح سواد.....
۴۲	۳-۵- مواد و روش ها.....
۴۳	۳-۵-۱- روش انجام تحقیق و تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۴۳	۳-۵-۲- نحوه انتخاب محدوددهای مورد مطالعه و جامعه آماری.....
۴۴	۳-۵-۳- روش و ابزار تحقیق.....

فصل چهارم:

نتایج و بحث

۴۶	۴-۱- پیش درآمد.....
۴۶	۴-۲- شمای کلی پرسش نامه تنظیم شده.....
۴۷	۴-۳- خصوصیات جامعه آماری.....
۴۸	۴-۴- بررسی و ارزیابی نیازهای معلولان و افراد توانان جسمی و حرکتی.....
۴۹	۴-۵- فرضیه اول.....
۴۹	۴-۵-۱- مقایسه تطبیقی طراحی معابر در شهر زابل با استانداردهای طراحی برای معلولین و افراد کم توان جسمی و حرکتی از نظر کارشناسان.....
۴۹	۴-۵-۲- یافته های تحلیلی پژوهش.....
۵۰	۴-۵-۳- ارزیابی سیستم حمل و نقل عمومی شهری.....
۵۱	۴-۵-۴- شاخص و معیارهای ارزیابی سطوح دار شیبها (رمپ ها).....
۵۳	۴-۵-۵- پیاده روها.....
۵۵	۴-۵-۶- مبلمان شهری.....
۵۶	۴-۵-۷- مسائل و مشکلات کلی در ارتباط با مبلمان شهری.....
۵۶	۴-۵-۸- شاخص ها و معیارهای ارزیابی مبلمان شهری.....

۵۷ ۴-۵-۹- تلفن‌های عمومی
۵۷ ۴-۵-۱۰- شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی تلفن عمومی
۵۹ ۴-۵-۱۱- صندوق‌های پستی و صدقات
۶۰ ۴-۵-۱۲- دستگاه‌های عابربانک
۶۲ ۴-۵-۱۳- وسایل استراحت و اثاثیه: نیمکت
۶۲ ۴-۵-۱۴- معیارهای ارزیابی وسایل استراحت (نیمکت)
۶۴ ۴-۵-۱۵- علائم بین‌المللی افراد معلول
۶۵ ۴-۵-۱۶- ایستگاه اتوبوس
۶۷ ۴-۵-۱۷- معیارهای ارزیابی ایستگاه‌ها
۶۸ ۴-۵-۱۸- توقفگاه
۶۹ ۴-۵-۱۹- معیارهای ارزیابی توقفگاه
۷۰ ۴-۵-۲۰- پارکینگ‌ها
۷۲ ۴-۵-۲۱- ارزیابی وضعیت روشنایی در معابر شهری
۷۳ ۴-۶- بررسی معابر بر اساس ضوابط و معیارهای معماری و شهرسازی از دیدگاه کارشناسان
۷۴ ۴-۷- فرضیه دوم
۷۴ ۴-۷-۱- تحلیل شاخص‌های طراحی از دیدگاه نابینایان
۷۵ ۴-۷-۲- تحلیل شاخص‌های طراحی پیاده‌راه از دیدگاه کم‌بینایان
۷۶ ۴-۷-۳- تحلیل شاخصهای طراحی پیاده‌راه از دیدگاه ناشنوایان
۷۷ ۴-۷-۴- تحلیل شاخصهای طراحی پیاده‌راه از دیدگاه جانبازان
۷۸ ۴-۷-۶- تحلیل شاخص‌های طراحی پیاده‌راه از دیدگاه سالمندان
 ۴-۷-۷- تحلیل و رتبه‌بندی شاخصهای طراحی پیاده‌راه بر اساس گروه‌های مختلف معلولین و افراد کم‌توان
۷۹ جسمی و حرکتی
۷۹ ۴-۸- تحلیل و رتبه‌بندی رضایتمندی معلولین از شاخصهای مطلوبیت طراحی پیاده‌راه بر اساس مدل تاپسیس
۸۰ ۴-۹- بی‌مقیاس‌سازی
۹۴ منابع

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳۷	نقشه (۲-۱) محدود مورد مطالعه.....
۵۰	نقشه (۴-۱) پارگینکها و توقفگاه بخش مرکزی شهر زابل.....
۵۲	شکل (۴-۱) وضعیت موجود رمپ ها و استانداردهای موجود.....
۵۲	نقشه (۴-۲) وضعیت رمپ‌های بخش مرکزی شهر زابل.....
۵۴	شکل (۴-۲) وضعیت موجود پیاده رو و استانداردهای موجود پیاده‌رو.....
۵۵	نقشه (۴-۳) وضعیت پیاده‌روها بخش مرکزی شهر زابل.....
۵۸	شکل (۴-۳) وضعیت موجود تلفن‌های عمومی و استانداردهای تلفن‌های عمومی.....
۵۸	نقشه (۴-۴) وضعیت تلفن عمومی بخش مرکزی شهر زابل.....
۵۹	نقشه (۴-۵) وضعیت صندوق صدقات بخش مرکزی شهر زابل.....
۶۰	شکل (۴-۴) وضعیت موجود صندوق صدقات و استانداردهای موجود.....
۶۱	نقشه (۴-۶) وضعیت عابرانک ها بخش مرکزی شهر زابل.....
۶۲	نقشه (۴-۷) وضعیت وسایل استراحتی بخش مرکزی شهر زابل.....
۶۳	شکل (۴-۳) وضعیت موجود وسایل استراحت و استانداردهای موجود.....
۶۴	شکل (۴-۴) شکل استاندارد علائم.....
۶۷	شکل (۴-۵) استاندارد ایستگاه ها.....
۶۹	نقشه (۴-۱۰) توقفگاه ها بخش مرکزی شهر زابل.....
۷۰	شکل (۴-۶) استانداردهای معابر.....
۷۱	نقشه (۴-۱۱) وضعیت پارگینک بخش مرکزی شهر زابل.....
۷۲	نقشه (۴-۱۲) وضعیت روشنایی معابر بخش مرکزی.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۲	جدول (۳-۱) جمعیت بر حسب نوع جنسیت
۴۲	جدول (۳-۲) جمعیت شش سال و بیشتر در نقاط شهری و روستای بر حسب جنس
۷۱	جدول (۴-۱) حداقل تعداد فضاهای پارک قابل دسترسی برای افراد معلول در پارکینگ‌های عمومی
۷۳	جدول (۴-۲) وضعیت استاندارد سازی معابر شهر زابل از دیدگاه کارشناسان
۷۶	جدول (۴-۴) تحلیل شاخص های طراحی از دیدگاه کم نابینایان
۷۶	جدول (۴-۵) تحلیل شاخص های طراحی از دیدگاه ناشنویان
۷۷	جدول (۴-۶) تحلیل شاخص های طراحی از دیدگاه جانبازان
۷۸	جدول (۴-۷) تحلیل شاخص های طراحی از دیدگاه معلولین حرکتی
۷۹	جدول (۴-۸) تحلیل شاخص های طراحی از دیدگاه سالمندان
۷۹	جدول (۴-۱۰) ماتریس کمی شدن بی مقیاس سازی تصمیم‌گیری

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

معلولیت به مثابه پدیده‌ای زیستی و اجتماعی، واقعیتی است که تمام جوامع، صرف‌نظر از میزان توسعه‌یافتگی، اعم از کشورهای صنعتی و غیر صنعتی با آن مواجه هستند. پدیده معلولیت، با توجه به علل و انواع آن و نیز معنایی که جامعه از این پدیده ارائه می‌دهد، نمود می‌یابد. به صورتی که از یکسو وقایع اجتماعی چون جنگ و انقلاب موجب معلولیت می‌گردند و از طرف دیگر، وقوع معلولیت، آثار و پیامدهای اجتماعی متعددی به دنبال دارد. طبق آمار بانک جهانی، یک میلیارد نفر یا حدود ۱۵ درصد جمعیت جهان، نوعی از معلولیت را تجربه می‌کنند که از این تعداد یک‌پنجم کل جمعیت یا ۱۱۰ الی ۱۹۰ میلیون نفر معلولیت قابل توجهی دارند (The World Bank, 2017). در ایران تا سال ۱۳۹۶، حدود ۲ درصد از جمعیت کشور معلولیت یا ناتوانی شدید و متوسط داشته‌اند که جمعیتی بیش از ۱۳۰۰۰۰۰ نفر را شامل می‌شود که ۶۵ درصد آن را مردان و ۳۵ درصد آن را زنان تشکیل می‌دهند (سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۹۶).

برنامه‌ریزی و به‌ویژه برنامه‌ریزی شهری برای معلولین در ابعاد گوناگون از جمله سیاست‌های سازمان بهداشت جهانی است. چنانچه یونسکو سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ را به عنوان دهه معلولان نام‌گذاری کرد (تومه، ۱۳۷۴: ۶۲). طبق آخرین تحقیقات ۷۵ درصد معلولان برای جابجایی یا هرگونه حرکت و فعالیت، نیازمند وسایل کمکی خود بوده و آمارهای جهانی نشان می‌دهد بیشترین مشکل افراد معلول در زمینه حرکت و جابجایی و استفاده از فضاهای معماری بوده و اصلاح ساختار حرکت معلولان در شهر دارای اهمیت ویژه‌ای است؛ در این راستا یکی از اصول پذیرفته شده در بین فلاسفه اصل حرکت بوده که در تغییر و تحول و سیر تدریجی هر موجود برای رساندن قوای ذخیره‌شده به فعلیت تجلی می‌یابد؛ در این میان راه رفتن به عنوان یک حالت از سفر، دارای مزایای بسیاری مانند کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی، افزایش استقلال شخصی و بهبود سلامت بوده که مورد توجه بسیاری از اندیشمندان است (Dravitzki and et al, ۲۰۱۳) با

وجود این، معلولان در زمره اقشاری هستند که تأمین نیازهای دسترسی برای آن‌ها مستلزم به کارگیری تدابیر و تمهیدات ویژه‌ای است چرا که تأمین دسترسی و فرصت‌های برابر برای آحاد جامعه یکی از ارکان حقوق شهروندی است که به عنوان پیش‌نیاز سایر خدمات شغلی، آموزشی، بهداشتی، تفریحی، ورزشی و رفاهی تلقی می‌شود در صورت عدم توجه به مشکلات معلولان در محیط‌های شهری، بخش قابل توجهی از جامعه از حضور اجتماعی به عنوان یک نیاز اساسی انسان محروم می‌شوند که این عامل سبب می‌شود تا معلولان به علت وجود مشکلات، معلول اجتماعی نیز به شمار آیند. با توجه به گریزناپذیر بودن معلولیت اجتماعی (ناشی از سیل، زلزله، تصادفات) و در نتیجه افزایش جمعیت معلولان، توجه ویژه به این قشر ضرورت پیدا می‌کند (قنبری و حبیب زاده، ۱۳۹۱: ۱). هرچند تأمین زندگی معلولان در حد مطلوب آرزوی تمام مدافعین حقوق بشر است ولی به لحاظ واقعیت‌های اجتماعی، در عین حال باید آن را در ناکجا آباد جستجو کرد (السان، ۱۳۸۳: ۵۸). می‌توان گفت در حال حاضر در فرآیند تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و طراحی‌های شهری، معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی در نظر گرفته نمی‌شوند، در کشورهای در حال توسعه، تدارک خدمات برای افراد معلول و کم‌توان جسمی و حرکتی هنوز هم تا حد زیادی تابع دولت و جامعه مدنی است، رویکرد حقوق بشر به معلولان و کم‌توانان مانند هر شهروند عادی است که حق دارد از فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در جامعه بهره‌مند گردد. برخی از کشورهای در حال توسعه به‌ویژه آمریکای لاتین و آسیا روش‌هایی را در ارتباط با این رویکرد؛ یعنی پذیرفتن معلولان و ناتوانان در جامعه مدنی و مناسب‌سازی فضاهای شهری و سیستم حمل‌ونقل شهری در پیش گرفته‌اند. (Diep, ۲۰۱۷: ۸). آن بخش از جامعه که به سبب ناتوانی جسمی - حرکتی در استفاده از فضاهای شهری محروم شده است، علت را نه در «معلول بودن خویش» که در «معلول بودن شهر» و برنامه‌ریزی شهری غیر صحیح جستجو کرده و خود را از نزدیک شدن به این فضاهای شهری باز می‌دارند (قائم، ۱۳۶۷: ۱). مناسب‌سازی

فضاهای شهری و بهبود قابلیت دسترسی و تحرک افراد دارای معلولیت در کاهش فقر بسیار مهم است. تمامی افراد معلول در کشورهای در حال توسعه جهان به‌ویژه کشور ما، از میزان بالای شیوع فقر و عدم دسترسی به فرصت‌های برابر اجتماعی و اقتصادی و بالطبع آن نامناسب بودن فضاهای شهری رنج می‌برند. تلاش برای کاهش فقر معلولین از طریق بهبود قابلیت دسترسی با تمرکز بر روی مناسب‌سازی فضاهای عمومی شهری به‌ویژه ترافیک، مبلمان شهری و کاربری‌های متنوع موجود در سطح شهر (کاربری اراضی) امکان‌پذیر می‌باشد. بنابر مطالب بیان‌شده، با ایجاد طراحی‌های مناسب شهری و مناسب‌سازی فضاهای شهری که معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی را نیز شامل شود، بایستی حضور این قشر در روند برنامه‌ریزی‌ها و زمینه مشارکت آنان را در بین مسائل جامعه فراهم کرد محدودیت‌های حرکتی، موانع شهری و معماری مجموعه عواملی می‌باشند که مشارکت اجتماعی افراد معلول و کم‌توانان جسمی و حرکتی در جامعه شهری را با مشکل مواجه می‌سازد، این امر موجب از هم گسیختگی پیوند این گروه با جامعه می‌گردد. به‌طور کلی، بین انسان و محیط و فضاهای پیرامون او، هم به صورت ناقص و هم به صورت کامل در اشکال مختلف فردی، اجتماعی، موقتی و دائم ارتباط برقرار است (Oliver ۱۹۷۵: ۲۲). ایجاد فضاهای شهری مناسب با توجه به نیازهای معلولین و جانبازان در سطح شهر، بهترین راهکار جهت بیرون آوردن معلولین و جانبازان از انزوا و افسردگی می‌باشد و این امر از طریق ایجاد فضاهای شهری مناسب و قابل دسترس برای آنان امکان‌پذیر می‌باشد. پژوهش حاضر علاوه بر مباحث نظری مرتبط با مناسب‌سازی فضاهای عمومی شهری جهت معلولین جانبازان، راه‌های مناسب‌سازی این فضاها مشتمل بر برنامه‌ریزی مقدماتی و نهایی، ضوابط و مقررات موجود، مشکلات، ارائه راهکارها و پیشنهادات در ارتباط با فضاهای عمومی شهری موجود در شهر- زابل ویژه معلولین و جانبازان مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفته است. به‌طور کلی، آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، ارزیابی و مناسب‌سازی فضاهای عمومی شهر زابل جهت

استفاده بهینه معلولین و جانبازان می‌باشد که این مسئله اشاره ایست به یکی از پراهمیت‌ترین مسائل اجتماعی امروز که در کلیه کشورهای جهان مورد توجه می‌باشد. این پایان‌نامه در قالب چهار فصل تحت عناوین زیر ارائه گردد:

فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

فصل سوم: مواد و روش‌ها

فصل چهارم: نتایج و بحث

۱-۲- طرح مسأله و بیان تحقیق‌های اصلی

معیار یک محله برای جانبازان و معلولین مناسب بودن محیط اطراف با نیازهای حرکتی آنان و قابل استفاده بودن آن برای این افراد است (میثاقی، ۱۳۷۳: ۴۹). که یکی از مهم‌ترین مشکلات فضاهای شهری کشور، نامناسب بودن فضاهای آن‌ها در ارتباط با اشخاص دارای معلولیت می‌باشد که این مهم در هر دو مورد کالبدی و رفتاری قابل ملاحظه می‌باشد؛ که اولی ناشی از نتایج برنامه‌ریزی شهری غیر صحیح و اقدامات عملی شهرسازانه و دومی پیامد اجتماعی-فرهنگی ناشی از آن است (اقبالی، ۱۳۸۵: ۱). استفاده معلولین و جانبازان از امکانات جامعه از طریق مناسب‌سازی فضاهای شهری موجود و همچنین دسترسی به این فضاها می‌باشد. در این ارتباط تاکنون نه‌تنها اقدام شایسته‌ای در مورد مناسب عمومی شهری صورت نگرفته، بلکه مجریان، دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان شهری نیز در این مورد چندان رغبتی از خود نشان نداده‌اند. معلولان به هیچ وجه خواستار خاص شدن و متمایز دیده شدن نیستند بلکه خواستار رابطه‌ای بسیار عادی و معمولی، درست همانند افراد سالم در روابط اجتماعی هستند. امروزه مشارکت اجتماعی افراد معلول در جامعه مسئله‌ای چالش برانگیز است و علت آن نادیده گرفته شدن نیازهای این افراد در توسعه شهرها، فضاهای عمومی، خدمات و تکنولوژی مدرن است. آن‌ها به

تنهایی نمی‌توانند به فعالیت‌های روزانه از قبیل کار، مدرسه، خرید و یا مشارکت در امور اجتماعی و اطرافیان بپردازند چنین نیازهایی در جامعه «نیاز پنهان» نامیده می‌شود (Gharebaghi et al, ۲۰۱۷: ۴۶۴). با ایجاد فضاهای شهری استاندارد و مناسب‌سازی فضاهای عمومی موجود، می‌توان با معلولان در تعامل اجتماعی بیشتری بود. رفع موانع موجود در شهر می‌تواند از اقدامات مهمی باشد که مشارکت هر چه بیشتر معلولان در فعالیت‌های اجتماعی و حضور در فضاهای شهری را برای آنان تضمین می‌کند (سعیدنیا، ۱۳۸۳: ۸۳)؛ اما مسئله مهم این است که فضاهای عمومی شهری مناسب برای تردد معلولین نیست. در ایران تا سال ۱۳۹۶، حدود ۲ درصد از جمعیت کشور معلولیت یا ناتوانی شدید و متوسط داشته‌اند که جمعیتی بیش از ۱۳۰۰۰۰۰ نفر را شامل می‌شود که ۶۵ درصد آن را مردان و ۳۵ درصد آن را زنان تشکیل می‌دهند (سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۹۶)؛ بنابراین بهبود قابلیت دسترسی و تحرک از طریق مناسب‌سازی معابر پیاده، با تأکید بر عبور و مرور معلولین، در کاهش عدم دسترسی آنان مؤثر بوده و سبب افزایش کیفیت محیط اجتماعی از طریق تنوع حضور افراد خواهد شد (۱: ۲۰۰۲، Venter and et al). به بیانی دیگر فراهم نبودن زیرساخت‌های لازم برای افراد معلول و کم‌توان جسمی و حرکتی، دسترسی به امکانات شهری آنان را با مشکل مواجه کرده است و نابسامانی فضاهای شهری و عدم انطباق آن با نیازها و خواسته‌های این افراد سبب منزوی شدن آنها شده است. بنابراین اصلاح محیط و تدارک تجهیزات موردنیاز به گونه‌ای بتواند افراد معلول با حفظ استقلال فردی، آزادانه و بدون احساس خطر از محیط پیرامون خود (اعم از اماکن عمومی، معابر و محیط شهری) استفاده نمایند زمینه مناسبی را برای بازگرداندن معلولین به اجتماع، زندگی و فعالیت فراهم سازد (شهناز، ۱۳۹۰: ۶۲). هدف غایی یک شهر ایجاد محیطی خلاق برای مردمی است که در آن زندگی می‌کند، می‌توان گفت در حال حاضر در فرآیند تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و طراحی‌های شهری معلولان در نظر گرفته نمی‌شوند، بنابر مطالب بیان‌شده، با

ایجادهای طراحی مناسب شهری و مناسب‌سازی فضاهای شهری که معلولان را نیز شامل می‌شود، بایستی حضور این قشر در روند برنامه‌ریزی‌ها و زمینه مشارکت آنان را در تمام مسائل جامعه فراهم کرد، این مسائل زمانی حادث می‌شوند که بدانیم با توجه به مشکلات و موانع موجود در سطح شهر و افزایش تصادفات رانندگی در کشور و حوادث غیرمترقبه دیگر، تعداد معلولین روزبه‌روز در حال افزایش هست ولی متأسفانه اقدامات شایسته و کافی در جهت مناسب‌سازی فضاهای شهری جهت معلولین صورت نمی‌پذیرد. برای مشارکت دادن معلولان در تمامی مسائل جامعه، یک سری عوامل دخیل می‌باشند که یکی از مهم‌ترین آنان، اقدام به مناسب‌سازی فضاهای شهری هست که می‌توان تا حدود زیادی آنان را به این فضاها بکشاند و آنان را از گوشه‌نشینی، منزوی شدن، افسردگی و احساس ناتوانی رهایی بخشید. تعامل انسان با محیط موجب رشد وی خواهد شد. مطالعه و ارزیابی فضاهای شهری به عنوان یک ضرورت اساسی در برنامه‌ریزی‌های مدیریت و توسعه شهری مطرح است و حکایت از باز تولید این فضاها در تقویت وجه فرهنگی، اجتماعی و کالبدی شهر را دارد. شهر زابل نیز از این مسئله مستثنی نیست و با کمبود این فضاها (شبکه معابر) شهروندان روز به روز دارای مشکلات بیشتر با توجه به فعالیت‌هایشان در سطح شهر می‌شوند. با توجه به موارد بالا، سؤالات اصلی تحقیق به صورت زیر مطرح شده است.

۱. وضعیت مناسب‌سازی فضاهای معابر شهری در مرکز شهر زابل برای معلولان و کم‌توانان

جسمی و حرکتی چگونه است؟

۲. اولویت اول مناسب‌سازی فضاهای معابر شهری در مرکز شهر زابل برای معلولان و کم‌توانان

جسمی و حرکتی از نظر آن‌ها کدام است؟

۳-۱- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

وجود نقایص کالبدی فراوان در شهرها عملاً استفاده مفید از فضاهای شهری (به‌خصوص معابر

شهری) را نه تنها به حداقل رسانیده که در بسیاری موارد غیر ممکن ساخته است. جنبه بحرانی

مسئله در این است که آن بخش از جامعه که سبب کم‌توانی جسمی عملاً از استفاده از فضای شهری محروم گشته است، علت را در کم‌توان بودن خویش جستجو می‌کند و خود را از نزدیک شدن به این فضاها باز می‌دارند. در حال آن که علت اصلی، طراحی و برنامه‌ریزی شهری است. اهمیت این موضوع زمان مشخص می‌گردد که نیازی انسان جنبه کالبدی - فضایی بیابد و هدف، دسترسی به فضایی شایسته انسان باشد (تقوایی و مرادی، ۱۳۸۴: ۱۰). محیط‌های شهری، فضای زندگی روزمره شهروندان است و باید توانایی پذیرش کلیه افراد و تأمین خدمات رفاهی مربوط به آن‌ها را داشته باشد. ویژگی این فضا این است که اجازه حضور گروه‌های مختلف مردم صرف‌نظر از طبقه اجتماعی، سن و جنس را می‌دهد (۱۷۹: ۲۰۱۲، Jahanbakhsh Alamdari and Habib). طبق طبقه‌بندی سازمان بهداشت جهانی^۱ معلولیت را می‌توان به عنوان رنج‌های مضر از علائم بیماری، یا محدودیت‌های اجرای ظرفیت‌ها یا عدم توانایی در مشارکت در حوزه‌های انتخاب‌شده زندگی در نظر گرفت. در عمل، معلولیت را می‌توان به‌عنوان «محدودیت‌های ظرفیتی که مانع توانایی اجرای فعالیت‌های موردنیاز و در نتیجه شرکت در یک محیط خاص می‌شود» تعریف می‌شود (۱: ۲۰۱۷، Linden). لزوم تعریف مناسب سازی فضاهای شهری و خدمات رفاهی برای معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی در کشورمان ایران بسیار ضروری به نظر می‌رسد، زیرا از طرفی وضعیت شهرهای ما خیابان‌ها، پیاده‌روها، اماکن عمومی، فضاهای رفاهی، سرویس‌های بهداشتی عمومی، سیستم حمل‌ونقل درون شهری و برون شهری و ... به‌گونه‌ای می‌باشند که امکان استفاده برای معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی را فراهم نمی‌کنیم. از طرفی دیگر بنا به آمار رسمی کشور در ایران تا سال ۱۳۹۶، حدود ۲ درصد از جمعیت کشور معلولیت یا ناتوانی شدید و متوسط داشته‌اند که جمعیتی بیش از ۱۳۰۰۰۰۰ نفر را شامل می‌شود که ۶۵ درصد آن را مردان و ۳۵ درصد آن را زنان تشکیل می‌دهند (سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۹۶).

1- Word Health Organization

طبق گزارش جهانی سال ۲۰۱۱ که توسط سازمان بهداشت جهانی و گروه بانک جهانی تهیه شده است، بیش از ۶۵۰ میلیون نفر از بزرگسالان جهان (۱۸ سال و بالاتر) دارای معلولیت هستند. یک آمار جدیدتر که در وبسایت گروه بانک جهانی (آخرین به روز شده در ۲۹ مارس ۲۰۱۷) منتشر شده است، برآورد می‌کند که یک میلیارد (۱۵٪) جمعیت جهان در برخی از انواع ناتوانی^۲ را تجربه می‌کنند (Diep, ۲۰۱۷: ۹). معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی در شهر زابل دچار محدودیت‌ها و موانع فراوانی برای حضور در فضاهای عمومی و رفع نیازهای اجتماعی خویش هستند. این محدودیت‌ها بیشتر ناشی از نارسایی‌های ساختاری و عملکردی مدیریت شهری هست. اگر چه در برخی معابر و خیابان‌های بخش مرکزی شهر زابل اقداماتی برای مناسب‌سازی محیطی انجام گرفته اما این اقدامات یکپارچگی لازم را نداشته و اجرای آن‌ها نیز از ابزارهای کنترلی و نظارتی لازم برخوردار نبوده است. این در حالی است که این قشر در صد زیادی از استفاده کنندگان از فضای معابر و پیاده‌روها را تشکیل می‌دهند و عدم حضور اینان در شهر به معنای افت کیفیت شهر و سلب معنای شهری از آن می‌باشد. محدودیت‌های حرکتی، موانع شهری و معماری مجموعه عواملی می‌باشند که مشارکت اجتماعی افراد معلول و کم‌توانان جسمی و حرکتی در جامعه شهری را با مشکل مواجه می‌سازد، این امر موجب از هم گسیختگی پیوند این گروه با جامعه می‌گردد. به طور کلی، بین انسان و محیط و فضاهای پیرامون او، هم به صورت ناقص و هم به صورت کامل در اشکال مختلف فردی، اجتماعی، موقتی و دائم ارتباط برقرار می‌باشد (۲۲: ۱۹۷۵، Oliver). اهمیت و ضرورت موضوع مورد مطالعه:

کمک به افراد معلول و کم‌توانان جسمی و حرکتی برای هماهنگی جسمی و روحی آنان با جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند.

تشویق و ترتیب پروژه‌های تحقیقاتی مربوط به مناسب‌سازی فضاهای شهری، به منظور یافتن

راه‌حل‌های مناسب برای تسهیل مشارکت افراد معلول و کم‌توانان جسمی و حرکتی در جامعه مدنی.

بر این اساس هدف این پژوهش تحلیل خیابان و معابر شهری با تأکید بر مناسب‌سازی برای معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی در شهر زابل و در ادامه ایجاد فضا مناسب پیاده‌روها و معابر در داخل و اطراف مرکز شهر می‌باشد.

۴-۱- اهداف ویژه تحقیق

طبق مسئله پژوهش و با استناد به اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق، اهداف پژوهش بدین صورت مطرح می‌گردند و تلاش می‌گردد تا اهداف موردنظر تحقق‌پذیرند:

بررسی وضع موجود فضاهای معابر و پیاده‌روها برای معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی
بررسی و تحلیل فضاهای معابر و پیاده‌روهای شهر زابل متناسب با خواست و توانایی‌های معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی و ارائه راهکارهای برنامه‌ریزی شهری در جهت نیل به حضور معلولان در جامعه شهری

۵-۱- فرضیه‌های تحقیق

بر اساس اهداف تحقیق و با توجه به ادبیات و چارچوب نظری پژوهش، فرضیه‌های این پژوهش بدین صورت مطرح می‌شوند.

۱. وضعیت مناسب‌سازی فضاهای معابر شهری در مرکز شهر زابل برای معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی مناسب نیست.

۲. اولویت اول مناسب‌سازی فضاهای معابر شهری در مرکز شهر زابل برای معلولان و کم‌توانان جسمی و حرکتی از نظر آن‌ها پیاده‌روها و رمپ‌ها است.

۶-۱- محدودیت موانع و تحقیق

از آنجایی که هر پژوهشی کم و بیش با مشکلات و تنگناهایی مواجه هست، تحقیق حاضر نیز، با دشواری‌هایی همراه بوده است:

- عدم دسترسی به آمار و اطلاعات در مورد تعداد معلولین و جانبازان با وجود مراجعات مکرر و ارائه معرفی‌نامه رسمی متأسفانه از سوی مراجع ذی‌ربط در سطح شهر، آمار معتبر و دقیقی ارائه نگردید، بنابراین با توجه به اینکه پرسشنامه تهیه گردیده بود، به جهت عدم دسترسی به تعداد دقیق معلولین و جانبازان، انتخاب نمونه‌های درست و منطقی مشکل بود، به همین دلیل از نمونه‌گیری تصادفی استفاده گردید.

- عدم وجود منابع کافی اطلاعاتی در سطح کشور و به‌ویژه در شهر زابل، درزمینه فضاهای شهری عمومی جهت معلولین و جانبازان.

- عدم به روز بودن بسیاری از داده‌ها و اطلاعات. مورد نیاز پژوهش

- عدم همکاری مسئولین مربوطه جهت ارائه اطلاعات و داده‌ها.

- محدودیت زمانی

۷-۱- محدوده زمانی و مکانی تحقیق

به لحاظ فرایند زمانی انجام تحقیق، نگارنده از مهر و آبان ماه ۱۳۹۶ اقدام به جمع‌آوری داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی و بررسی پیشینه و مبانی نظری تحقیق نموده است، طی ماه‌های آذر، دی و بهمن اقدام به جمع‌آوری اطلاعات و یافته‌ها و در اسفند و فروردین ماه به تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری و در اردیبهشت ماه به ارائه پیشنهادات اقدام نموده است. همچنین قلمرو مکانی تحقیق حاضر مرکز شهر زابل، محدوده مرکز شهر زابل بوده است.

۸-۱- سابقه تحقیق

ازجمله پژوهش‌های که در مرتبط با موضوع که در جهان و ایران پرداخت شده است: